

20. Сафонова Т.Я., Цымбал Е.И. Жестокое обращение с детьми и его последствия // Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социально-правовая защита. - М., 1993. - 98 с.
21. Свистунова С. Насилие в семье. Цит. [23.11.2007] // <http://mayak.rfn.ru/schedules/112/9458.html>
22. Система захисту дітей від жорстокого поводження: Навчально-методичний посібник / За ред.: К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. - К.: Держсоцслужба, 2005. - 396 с.
23. Тимченко Г.П. Проблема жестокого обращения с детьми и пути ее решения / Г.П. Тимченко, И.В. Семенова // Альманах судебной медицины. - 2003. - №2. - С. 91-92.
24. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навчальний посібник. - К.: ДЦССМ, 2002. - 132 с.
25. Хархан О. Стосунки батьків, дітей, та їх вплив на поведінку підлітків // Соціальна психологія. - 2003. - №4. - С. 139-142.

Анотація у статі розкриті особливості діагностики насильства на різних вікових етапах неповнолітніх та різновиди корекційної роботи з жертвами насильства.

Аннотация в статье раскрыты особенности диагностики насилия на разных возрастных этапах несовершеннолетних и разновидности коррекционной работы с жертвами насилия.

© 2012

Т. С. Яценко (м.Ялта), Л. Я. Галушко (м. Кіровоград)

ДІАГНОСТИКА В ПРОЦЕСІ МЕТАФОРИЧНОЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ УЧАСНИКІВ АСПН З ВИКОРИСТАННЯМ «АРХЕТИПУ» ТІСТА

Постановка проблеми. Метафорична самопрезентація як особлива форма особистісного самовияву має значний діагностичний потенціал. Завдяки її вивченню і застосуванню можна отримувати важливу інформацію про рівень сформованості особистісних диспозицій суб'єкта, наявність усталених конструктивних і деструктивних аспектів, з огляду на які простежується динаміка індивідуально-неповторних виявів психіки. У процесі метафоричної самопрезентації учасників активного соціально психологічного навчання (АСПН) з використанням «архетипу» тіста задається динаміка, яка виявляється у перспективах реорганізації внутрішніх позицій, установок.

Виклад основного матеріалу. Феноменологічний підхід, що лежить в основі методу АСПН, розробленого академіком НАПН України Т. С. Яценко, передбачає цілісне пізнання психіки суб'єкта в її свідомих і несвідомих виявах та розуміння методологічних засад внутрішньої сутності психіки. Психодіагностика в межах АСПН має процесуальний характер, якій властиві такі ознаки: багаторівневість і тривалість процесу в часі, а також невід'ємність його від психокорекції [1; 3; 8; 9]. Психодіагностика об'єктивується у спонтанних поведінкових виявах суб'єкта, які піддаються аналізу та інтерпретації ітеративних (незмінних) характеристик психіки.

Пізнання світу людиною пов'язано з такими аспектами психіки як свідоме та несвідоме. Кожний з них проявляється у психічних процесах, станах, які в подальшому можуть виражатися через метафорично презентовані образи – предмети [7]. Взаємодія внутрішнього і зовнішнього в активності «Я» людини, їх співвідношення, значною мірою спирається на можливості пізнання об'єктивного ракурсу психічного в його цілісності шляхом його спонтанної презентації через матеріалізацію. Така думка притаманна і теорії архетипів К. Юнга.

Самопрезентація суб'єктом себе ґрунтується на процесуальній діагностиці з урахуванням архетипної символіки, яка єднає філогенез з онтогенезом. Шляхом самопрезентації з використанням символічного змісту образу виявляється можливість метафоричної ілюстрації значимих аспектів психіки. Символ розглядається нами як категорія, якій властива амбівалентність, що виражає його статично-динамічні властивості, підпорядковані певним конструктивним законам і принципам, що знаходять вияв у його полізначності. Статичність символу (самопрезентанта) полягає у незмінності його візуалізованого вираження, а динамічність знаходить вияв у його змістовій полізначній наповненості, що вписується в континуальність логічної впорядкованості спонтанної активності суб'єкта. Така динамічність уможливорює адекватне наближення самопрезентанта до його автора через динамічність його тлумачення, з полізначністю його наповнення, що шляхом інтерпретації виводить на розуміння логічного ланцюга смислів, що і орієнтують на розуміння індивідуальної неповторності психіки. [3, 45 – 58]. Учасник психокорекційного процесу має змогу представляти себе через символи, які можна кваліфікувати, вслід за Е. Фроммом, як умовні, випадкові, універсальні. *Умовні символи характеризуються статичними властивостями. Випадкові є динамічними, варіативними. Універсальні є водночас статичними і динамічними.* Взаємозв'язок статичності і динамічності виявляється в змістовому наповненні символів, яке прочитується, тлумачиться як універсальний витвір «психіки», що презентує індивідуально неповторні характеристики суб'єкта. І в цьому є

цінність само презентантів шляхом їх ліпки із тіста. Такий процес несе подвійне архетипне навантаження, яке втілено як в специфіці образу, обраного протагоністом так і від тіста, яке породжує позитивні емоції та самоініціює до ліпки. Привабливим є також процес розфарбовування фігурок, чому сприяє нейтральність кольору тіста.

Звернемось до аналізу складників тіста: борошно, сіль, вода є споконвічними архетипними символами, які енергетично патентні. Так, здавна вода в українській символіці тлумачиться як початок і кінець усього сущого на Землі; першоматерія, інтуїтивна мудрість, плідність. Це один з найдавніших символів українського фольклору і увійшов він у підсвідомість людей як образ *матері*. Борошно вважається символом культурних, первісних здобутків, які тлумачаться як: *Бог, що дарує життя, місяць, сонце; людський початок; святість; радість, щастя; здоров'я та багатство*. Сіль в українців є символом гостинності, щирості, дружби; тлумачиться як *знак пізнання людьми їх внутрішнього світу* («пуд солі з'їсти»), має й *оберегове значення* (від «злих сил»). Усі символічні значення, пов'язані з сіллю, мотивуються її важливою роллю в житті людини. Отже, використання цих трьох складників при замісі тіста для самопрезентації, архетип не значення наповнене релігійним, філософським, загальнокультурним смислом. До того ж етап замішування тіста тлумачиться як процес при якому з неорганічної солі, органічного борошна й універсального розчинника – води отримується нова речовина – тісто, яке якісно відрізняється від його інгредієнтів. Тісто за таких умов набуває символічної семантики. Воно розглядається не лише як продукт «якісного стрибка», але й є стартовим – «*tabula rasa*» для самопрезентації суб'єктом себе через процес спонтанного самовираження.

Таким чином, використання «архетипу» тіста у процесі арт-терапевтичної роботи дає підстави стверджувати, що цей процес супроводжується само ініціюванням, овіяний втілення образу себе у витвір, що плинно (при відсутності інструкцій «як і що саме потрібно зліпити») створюється руками. При такому процесі радіюється уява, яка детермінується глибинними (неусвідомлюваними) чинниками, що і обумовлює архетипно-індивідуальну наповненість фігурки-самопрезентантів. Помічниками в цій процедурі самопрезентації є якості тіста самі по собі, а саме: пластичність, приемність на дотик, нейтральність кольору, відсутність запаху, податливість реконструюванні та спрямованість його якостей для процесу розфарбовування згідно власного бажання. Самопрезентація з використанням тіста вабить ще і тим, що фігурка може бути збережена (подарована), адже згодом висихаючи вона стає міцною (подібна гіпсу). Прийом ліпки можна єднати з іншими малюнками, психодрамою, моделюванням та ін.

Детально зупинимось на методиці роботи з «архетипом» тіста: Психолог пропонує учасникам заранні приготовлене тісто (борошно + розчинена у воді сіль), ділить його на три частини. Перша частина тіста використовується для створення учасниками спільної основи, на яку виставляють фігурки. Основа може бути у вигляді кола, квадрата, трикутника, овалу, тощо. Визначається також і її кольорова гама. На цьому етапі учасники мають спонтанно і невимушено конкретизувати власний образ-презентант, таке уточнення продовжується впродовж ліпки. Довільно розподіляється між собою тісто для ліпки. Кожен створює і презентує образ-символ (або кілька, ансамбль) та розфарбовує на свій розсуд. Залишки тісто можуть використовуватися учасниками за необхідності, зокрема при моделюванні взаємин з використанням каменів, як підставка для них (щоб не котилися) чи ліпка дерев і т.д.

По закінченню ліпки презентовані образи є основою для діагностико-корекційної роботи у пізнанні психіки суб'єкта. Глибинне пізнання передбачає діалогічну взаємодію усіх учасників АСПН із психологом, вербалізація представленого матеріалу уможливує гармонізувати свідому і несвідому сфери психіки. Символ цілісно поєднує в собі та об'єктивує суперечність, що притаманна психічному. Згідно позиції К. Юнга, символ об'єктивує внутрішнє протиріччя психіки, можливості його візуалізації, що іманентно втілює свідомий і несвідомий змісти, чуттєве і духовне, різноспрямовані тенденції, що засвідчують дезінтеграцію структури психіки. Творчість, за таких умов матеріалізує пульсуючу психічну енергію і надаючи їй статичності, відкриває перспективи глибинного пізнання психіки в її цілісності. І це знаходить символічне вираження в представлених образах із тіста персонально кожним учасником глибинно-психологічного пізнання (див. фото 1.).

Фото 1.

Робота починається таким чином: є шматок тіста, групі пропонується зробити певну основу (на фото. 1. вона є круглою), на яку привносяться фігури зліплені із тіста кожним членом групи.

Кожний брав собі шматочок тіста (із загальної кулі) та виготовляв (ліпив) фігурку, орієнтуючись на внутрішнє «веління душі». Зліпивши фігурку людина ставила на основу.

Фрагмент роботи:

П.: Ставте на основу фігурку.

І.: Я зліпила образ «Інь-Ян» і доповнила його ще такими образами світил, це сонце і місяць (сонце – біля темного боку, місяць – біля світлого, див. внизу і вгорі біля презентанта). Мені хотілося показати єдність, гармонію певних суперечливих сторін і водночас те, що вони є невід’ємними і такими, що існують у мені. Вони іноді не виключають одне одного, але і привносять дискомфорт, коли щось одне може домінувати. Тому для мене це важливо і я це саме і ліпила із тіста.

П.: Це є бажане чи дійсне?

І.: Коли як.

П.: Тобто, Ви ставили посередині «Інь-Ян», а кажете, що з одного боку є сонце, а з іншого місяць. Це два різних за своїми функціями символи і ви хочете, щоб вони якимсь чином були у гармонії.

І.: Я сказала, що з одного боку вони суперечливі, але з іншого – вони не можуть існувати один без одного!

П.: Для Вас важливим є утримання цієї гармонії. Це бажане чи дійсне?

І.: Коли як, можливо зараз це більш бажане, але іноді це є дійсним. Для мене внутрішньо дуже важливою є наявність такої гармонії.

П.: Що більше Ви в собі відчуваєте: місяць чи сонце, чи ту гармонію, що символізує знак «Інь-Ян»?

І.: Мабуть те, що є в мені загалом, тобто, що символізує цей знак «Інь-Ян».

П.: Чи все-таки буває в Вас так, що ви знаєте коли Ви є сонцем, а коли місяцем?

І.: Мабуть більше я є тим і тим, хоча іноді буває, що щось може домінувати, але не надовго.

П.: Тоді, якщо б запитати, що більше домінує, що є Вашою «візитною картою»?

І.: Сонце, це радість і спокій.

П.: Якщо це так, то чи маєте ви змогу це закріпити? Адже такий стан є бажаним для Вас?!

І.: Не завжди є бажаним, бо я не завжди хотіла б, щоб було те сонце, оскільки воно може дуже яскраво світити і це світло сліпитиме мені очі. Я можу багато чого не бачити занурюючись у такі самовідчуття. Деякі речі пізнаються саме в протиріччях і якщо є засліпленість.... хотілось би мати можливість бачити, які речі є насправді, і більш реалістично це оцінювати.

П.: Ваш партнер по життю – в якій іпостаті: більше сонце чи місяць?

І.: Місяць.

П.: А вам би хотілося щоб це було сонце?

І.: Так.

П.: Але ж у Вас двоїсте ставлення до «сонця».

І.: Так, але може тому, що мені його не вистачає, я його обесцінюю, щоб дуже не засмучуватись?!

П.: Можливо. Але ж це (обесцінення) стосується як себе власно так і чоловіка.

І.: Так, але більше все таки я б віднесла це до образу чоловіка, щоб упередити розчарування в ньому. Я б хотіла зберегти сім'ю.

П.: Але ж у Вас самій є сонце, можливо його яскравість могла б актуалізувати світло його сонця.

І.: Так, такий період був, але це вимагало від мене зайвої витрати енергії і все скрутилось на «круги своя».

П.: Чого б Вам хотілось.

I.: Більше спокою, гармонії, як символізує «Інь-Ян», думаю, що сьогоднішня робота цьому сприяла. Я багато чого зрозуміла, а оці «сонце і місяць», що приліпились до презентанта («Інь-Ян») вони відсунуться, а в майбутньому піднімуться в небо і не будуть так «муляти» своєю контрастністю, буде щось середнє до чого я і прагну. Дякую за роботу, з'явилось приємне відчуття спокою, та перспектив самопізнання.

Образ, представлений учасником цікавий, як матеріалізований витвір спонтанної активності суб'єкта. Суб'єкт, спонтанно створюючи образ, наперед не усвідомлює результату власної творчості, що стимулюється латентною мотивацією. Репрезентуючи власний образ «Я», суб'єкт насправді мимовільно висікає спектр найістотніших для себе характеристик, та знаходить можливості їх втілення в образ, проходячи шлях матеріалізації змісту психічного.

Створені образи-самопрезентанти є матеріалізовано-динамічним самовираженням суб'єкта. Вони віддзеркалюють власне «Я» в його неусвідомлюваній сутності.

Презентуючи себе через «архетип» тіста, учасник уможливорює пізнання себе та співучасників процесу; досягає єдності способів самовираження і комунікації; розширює власний досвід у зв'язку з діалогічною взаємодією як засобом реалізації основ процесуальної діагностики в єдності з корекцією. Самопрезентанти із тіста одночасно характеризують як неповторне так і особливе в пізнанні психіки в цілісності виявів свідомого та несвідомого; діалогічна ж взаємодія сприяє набуттю та удосконаленню навичок самопізнання та пізнання іншої людини.

Отже, завдяки використанню «архетипу» тіста, що актуалізує потенціал візуалізації психіки в її цілісності в образі-самопрезентанті, особливої значимості набуває діалогічна (процесуально) взаємодія з респондентом та проведення діагностико-корекційного діалогу у відповідності до законів позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні психічного розвитку особи. У діалозі з протагоністом створюються можливості розкриття неусвідомлюваних нам аспектів психіки, пов'язаних із об'єктивуванням внутрішніх його протиріч. Оскільки, внутрішня суперечливість психіки протагоніста має індивідуально-неповторну своєрідність, то власний витвір самопрезентації загострює проблему самозмін в напрямі гармонізації внутрішнього світу, що оптимізує взаємини з іншою людиною.

Висновки. На основі психодинамічного обґрунтування специфіки діагностики в процесі метафоричної самопрезентації учасників АСПН з використанням «архетипу» тіста є підстави констатувати, що результати такої роботи потребують діалогічної взаємодії з психологом (процесуальної діагностики), з наступною інтерпретацією результатів. Все це створює можливості з'ясування логіки несвідомого («іншої логіки») порівняно з логікою свідомого. Власноруч створені із тіста презентанти мають переваги над предметними моделями, іграшками, чи ліпкою із пластиліна, за рахунок переваг простору творчості в мотиваційному та технічно-виконавських ракурсах – каталізуючим моментом є архетипність тіста., як основи проведення такого типу роботи..

Література

1. Аврамченко С. М. Архетипна символіка у процесі пізнання внутрішньої суперечливості психіки / С. М. Аврамченко, І. В. Євтушенко, Н. В. Сивопляс. – Слов'янськ: ПП „Канцлер”, 2007. – 224 с.
2. Балеї С. З психології творчості Т. Шевченка / С. Балеї // Історія психоаналіза в Україні / сост.: І. І. Кутько, Л. І. Бондаренко, П. Т. Петрюк. – Харків: Основа, 1996. – 360 с.
3. Іваненко Б. Статичні і динамічні властивості психіки особистості. / Б. Іваненко // Монографія. – Черкаси: Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2010. – 352 с.
4. Орлов А. Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее Я человека. / А. Б. Орлов // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 5-19.
5. Потєбня А. А. Мысль и язык. Собрание трудов / А. А. Потєбня. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.
6. Фромм Э. Забытый язык: введение в науку понимания снов, сказок мифов / Э. Фромм; пер. с англ. – М.: АСТ, 2009. – 251 с.
7. Юнг К. Г. Либи́до, его метаморфозы и символы / К. Г. // Библиотека психоаналитической литературы / под общ. ред. А. И. Белкина, М. М. Решетникова. – СПб: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1994. – Т.2. – 415 с.
8. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції / Т. С. Яценко – К. : Либідь, 1996. – 264 с.
9. Яценко Т. С. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика / Т. С. Яценко, Я. М. Кмит, Б. Н. Алексеенко. – Хмельницкий : НАПВУ ; Москва : СИП РИА, 2002. – 792 с.

Резюме. У статті конкретизовано особливості діагностики та корекції з використанням самопрезентантів створених із тіста, з наступним його розфарбовуванням та психоаналітичним діалогом з автором що спирається на єдність діагностики та корекції. Матеріал статті доводить важливість інтерпретаційно-діалогічної взаємодії з респондентом, що відкриває перспективу проникнення в глибинну сутність цілісної психіки в єдності її

суперечливих тенденцій. **Ключові слова:** процесуальна діагностика, самопрезентація, метафорична самопрезентація, архетипна символіка, архетип тіста, символ, образ, творчість, творча діяльність.

Резюме. В статті конкретизовані особливості діагностики і корекції з використанням самопрезентантів створених з теста, со следующим его раскрашиванием и психоаналитическим диалогом с автором, что предполагает единство диагностики и коррекции. Материал статьи убеждает в важности интерпретационно-диалогического взаимодействия с респондентом, что открывает перспективы проникновения в глубинную сущность целостной психики в единстве ее противоречивых тенденций **Ключевые слова:** процессуальная диагностика, самопрезентация, метафорическая самопрезентация, архетипная символика, архетип теста, символ, образ, творчество, творческая деятельность.